

O POLITICĂ ECONOMICĂ DE PERFORMANȚĂ EUROPEANĂ: CAZUL PROTECȚIONISMULUI ROMÂNESC INTERBELIC ¹⁾

Gheorghe Dobre

1. România economică interbelică - în Europa

Drept introducere la subiectul comunicării mele mi-aș îngădui să vă ofer prin câteva date mai semnificative o imagine de ansamblu asupra potențialului economic cu care țara noastră, în granițele ei din 1918, se înscria în concertul statelor europene de atunci ²⁾. Datele se referă la anul 1938. Astfel între 27 de state europene România deținea un teritoriu care reprezenta aproape 6% din totalul teritoriilor respectivelor țări, situându-se prin aceasta, pe locul 9. Sub raportul potențialului uman, ea era populată de un număr de locuitori egal cu 5% din totalul populației aceluiași 27 de țări, ocupând după acest indicator locul 7.

De reținut însă faptul că la momentul istoric considerat România făcea parte dintre statele europene care dispuneau de un potențial demografic și natural unde resursele agricole ocupau un loc însemnat. Suprafața arabilă a țării noastre reprezenta cca 13% din cea deținută de 16 state europene, prin aceasta ea ocupând locul III. Iar ponderea populației active agricole în totalul populației active românești se ridica la peste 70%, ceea ce o plasa pe locul II (în ordine descrescătoare) între 20 țări europene. În epocă, România era cunoscută ca o țară mare producătoare de cereale. În producția totală de cereale a 24 țări europene țara noastră deținea o pondere de peste 8% ocupând prin aceasta locul V.

Dar în potențialul productiv al României interbelice un loc aparte îl ocupau 2 (două) produse de proveniență industrială și anume petrolul și lemnul.

Între 15 țări europene producătoare de țiței și produse petrolifere România deținea o pondere de cca 38% și prin aceasta ocupa locul I (în calcul nu s-a avut în vedere URSS). Iar între 23 țări europene producția de cherestea a României reprezenta peste 6%, ceea ce situa țara noastră pe locul V.

Datele înfățișate învederează fără dubii că în ajunul celui de-al doilea război mondial România dispunea de un potențial demo-economic și natural care o situa între primele zece state europene de atunci.

2. Motivații istorico-naționale

În aceste condiții România interbelică și-a elaborat strategiile sale de politică generală, inclusiv cele de politică economică, pornind de la interesele naționale ale poporului român și de la promovarea acestor interese în contextul istoric dat al raporturilor de forțe pe plan european.

Politica economică a statului nostru în acea perioadă a fost o politică de orientare preponderent protecționistă.

O atare orientare o întâlnim la mai toate statele europene de atunci. Ceea ce particulariza protecționismul românesc interbelic de politica protecționistă a altor state consta în cel puțin 3 (trei) împrejurări cu caracter național istoric.

A. Unirea din 1918 strânsese laolaltă, într-o formație statală unitar-națională, străbune teritorii românești, care suferiseră pagube și distrugerii materiale și umane de pe urma războiului, deosebit de grave.

Necesitățile refacerii întregului teritoriu național și în condițiile unei penurii considerabile de resurse, reclamau eforturi concertate ale întregului popor, în care rolul statului se impunea cu stringență.

O anume experiență protecționistă exista încă înainte de război, dar acumulările de cunoștințe și practici în materie erau insuficiente. Un contemporan, participant activ la politicile protecționiste, și nu numai (am numit pe M. Manoilescu) făcea următoarea remarcă interesantă: "În țara noastră, problema refacerii industriale și a refacerii economice în general, se prezintă cu complexitate particulară". El menționează că războiul, ca și în alte țări, a distrus și a paralizat la noi mare parte a întreprinderilor de producție. Spre deosebire însă de situațiile altor țări la noi, unirea cu țara a străvechi pământuri românești "a dat naștere unui organism economic cu totul nou" care nu putea fi descifrat cu cunoștințele dobândite anterior asupra economiei țării. "Și astfel pe când în alte țări care au suferit distrugerii și pierderi cât de mari, este cunoscut cel puțin ansamblul mecanismului de producție, așa cum se găsea înainte de război și se știa cum reacționează acest ansamblu la diferitele crize la noi situațiunea de astăzi este absolut fără precedent, iar datele și experiențele din trecut privitoare la vechea Românie nu au absolut nici o valoare pentru a ne orienta spre soluționarea problemelor industriale de astăzi" ³⁾.

B. Dar Unirea era nu numai cadrul propice de refacere a țării, ci și platforma statală de pe care urma să se edifice structurile noi ale economiei unitare românești pentru eradicarea înapoierii și ctitorirea civilizației industriale de tip modern, european și în țara noastră.

Ideea o percepuseră destul de bine și contemporanii. Unul din ei scria după realizarea Unirii. "Nu trebuie să uităm că ne găsim astăzi, într-o clipă, când trebuie să pornim din loc mașina oprită a producției

noastre, într-o fază de demaraj economic, când trebuie să mărim cu orice preț bogăția națională și să ieșim din sărăcia groaznică în care ne găsim". Iar el mai releva adevărul, atestat de întreaga evoluție modernă a statelor vest-europene după care în acest "demaraj" rolul tehnicii, al industriei, este hotărâtor. Iată textul: "Niciodată poate, în decursul dezvoltării noastre de stat intrat în orbita civilizației europene, nu s-a simțit mai mult lipsa caracterului de tehnicitate în toate domeniile vieții noastre economice". Și în continuare adăuga: "Inferioritatea noastră tehnică apare cu atât mai crudă cu cât structura noastră economică pășește de la faza agricolă pură spre una mai evoluată-industrială și în care lipsa de tehnicitate poate fi cauza unor adevărate dezastre".

C. Un asemenea curs în viața reală a necesitat timp, iar desfășurarea lui nu a avut loc fără sinuozități sau chiar sincop. Cu atât mai mult necesita timp instituționalizarea politicii protecționiste, favorabilă cursului amintit. Acest proces, se știe, a fost însoțit de frecvente și ascutite polemici și controverse în cercurile politice - parlamentare și neparlamentare - în cele intelectuale-universitare, în rândurile publiciștilor. Au luat parte la aceste controverse cei mai de seamă oameni politici ai timpului - V. Brătianu, V. N. Madgearu, - și oameni de cultură: St. Zeletin, I. N. Argelescu ș.a. Procesul însă s-a precipitat, începând mai ales după anul 1930, când statele industrial-dezvoltate din Europa de apus trec la adoptarea unor politici protecționiste dure, îndreptate împotriva țărilor agrare, prin protejarea radicală a agriculturii lor adică prin reagrărizarea și prohibirea importurilor de produse agrare din țările răsăritene agrare.

Istoria acestor schimbări spectaculoase în evoluția economică a Europei interbelice se cunoaște, cel puțin în cercurile universitar-academice de la noi.

Ceea ce aș dori să semnalez ar fi următoarele momente:

a. Politica protecționistă a țărilor industriale din vestul Europei a îmbrățișat accente dure din anul menționat. Însă și până atunci, chiar după primul război mondial, o astfel de orientare o întâlnim sub diferite forme: publicații ("Cele 2 Europe"), presiuni diplomatice, etc. se înscria în acțiunea ofensivă a lor de a-și menține pozițiile pe piețele deja existente și de a le lărgi, pe seama țărilor agrar-răsăritene, în aspra luptă de concurență și de expansiune.

b. Politica protecționistă din țările agrar-răsăritene a fost o politică defensivă cu scopul de a-și valorifica resursele naționale pe piețele vest-europene, în condiții economice de egalitate și de a se afirma în continentul nostru ca state independente și suverane.

Prin politica sa amintită România s-a aflat în fruntea țărilor respective din Europa.

Și-a pregătit cu minuțiozitate această politică, la elaborarea și realizarea ei fiind atrase cele mai calificate forțe intelectuale, de specialitate ale țării.

Și-a apărât-o, în plan practic guvernamental, la Liga Națiunilor, la diferite consfătuiri și reuniuni ale țărilor răsăritene agrare (V. Madgearu), sau mai târziu în anii '40 în fața expansiunii Germaniei hitleriste în această parte a continentului nostru (Mitică Constantinescu ș.a.). Iar pe plan teoretic, prin contribuția profesorului politehnician român Mihail Manoilescu, care în cartea sa de largă audiență internațională avea să formuleze o teză pentru care va fi hulit de mai toți liberschimbisti timpului până în vremurile noastre: "Inegalitatea seculară între productivitatea industrială și productivitatea agricolă este aceea careia i se datorește actualul aspect geografic și politic al civilizației umane. Ei i se datorește diferența enormă de bogății a țărilor industriale față de cele agricole și ea explică de ce, cele din urmă stau de fapt sub dominația politică a celor dintâi. Când sclavajul și exploatarea directă a unui popor de către altul a încetat, locul sclavajului prin forță l-a luat sclavajul prin

schimb.

În acest sistem munca de o zi a unui englez s-a schimbat cu suma de o zi a 20, 30 sau 100 de lucrători, din toate celelalte țări și continente! Și în acest schimb, continuat timp de mai bine de un veac, de când a început epoca imperialismului, a dus la imensa acumulare de bogăție pe care o reprezintă astăzi Anglia și întreaga Europă Occidentală" ⁴⁾.

3. Protecționismul. Instituții. Funcționare

Protecționismul românesc interbelic așa cum a existat el în practică și cum a fost descris și analizat în numeroase lucrări de specialitate, unele ajunse de referință ⁵⁾, privește mai toate ramurile producției materiale, începând cu industria continuând cu agricultura, comerțul exterior, moneda națională, creditul.

Măsurile preconizate cuprindeau reglementări și acțiuni cu caracter statal-guvernamental și se refereau la protecții și încurajări directe și indirecte, unele cu efect extern, altele cu efect intern. În aceeași sferă se înscriau măsurile și acțiunile protecționiste prin mijlocirea pârghiilor economico-financiare, ca și cele prin intermediul reglementărilor administrative. Organisme speciale ale statului asigurau promovarea, la toate nivelurile, a politicii respective.

Legislația epocii, împreună cu interpretările juridice speciale descriu amănunțit acest lucru. Cel interesat, parcurgând respectivele surse, va constata două caracteristici. Una: că în majoritatea lor prevederile politicii protecționiste românești interbelice le putem regăsi, sub o formă sau alta, în mai toate țările vest-europene. Cele din țara noastră ar fi replici sau acțiuni de adaptare față de cele străine. A doua: că spre deosebire de politicile protecționiste vest-europene, cele românești pun un accent mai aparte pe protejarea și încurajarea formării și folosirii productive a factorilor principali

de producție respectiv al capitalului național și al ocupării și folosirii preferențiale a forței de muncă autohtone.

Capitalului extern i se crea facilități de acțiune apropiate sau identice cu cel autohton, dar i se interzicea achiziționarea de terenuri (ci doar arendarea și concesionarea lor), iar începând de prin 1940 investitorii germani și italieni nu puteau deține majoritatea (cu atât mai totalitatea) de părți sociale la o firmă existentă în granițele statului român.

4. Câteva rezultate generale ale dezvoltării economiei românești ⁶⁾

Aproape statistic calculele sunt redată în valori comparabile (preț 1938).

a) Venitul național între 1922-1938 a crescut de peste 2 ori, într-un ritm mediu anual de 4,3%.

b) Producția medie industrială, între aceiași ani, a sporit de 4 ori, ritmul mediu anual de creștere înscriindu-se într-o valoare de 8,5%.

Din totalul sporului de venit național înregistrat între 1921-1938 producției nete industriale îi reveneau peste 40%.

c) Alte ramuri ale venitului național (între aceleași date). Producția netă agricolă crește de 1,6 ori iar ritmul mediu era de 2,8%; transporturile se măresc de 2,5 ori, într-un ritm mediu anual de 5,6%; comerțul crește de 1,8 ori, cu un ritm de 3,6%.

d) Între 1920-1938, importul general scade cu 6%, într-un ritm de -0,4%. Exportul, în schimb, sporește de peste 4,5 ori cu un ritm de 8,8%.

e) Nivelul scontului B.N.R.

Cel mai mare este atins în 1930 fiind de 9%. Cel mai mic era atins în 1938 și era de 3,84%.

f) Nivelul dobânzilor debitoare la contul curent (dobânzi + comisioane).

Cel mai mare era în 1927 și era de 20,6%. Cel mai mic era în 1920 și era de 8,6%.

g) Bugetul de stat. În 17 ani s-a încheiat

de 11 ori cu excedent și de 6 ori cu deficit.

h) În 1923 dolarul conta la Bursa din New York 192, 30 lei, iar în 1938 = 135,1 lei.

5. Câteva rezultate ale producției industriale ⁷⁾. Concret ale industriei "mari" prelucrătoare.

a) Între 1921-1939 producția globală deținea o pondere medie anuală, în producția globală a întregii industriei, de 85%.

Tot între aceiași ani producția ei fizică a crescut de 3,8 ori într-un ritm mediu anual de 7,75%.

Circa 66% din această creștere s-a datorat mării productivității muncii, iar 34% sporului de personal ocupat.

b) Sub raport structural putem constata că producția industriei prelucrătoare din România, în anii interbelici, a fost preponderent o producție de bunuri de consum. Între 1926-1938 ponderile medii anuale ale grupei A și grupei B s-au înscris în valori de 45% și respectiv 55%. (calculat după valoarea adăugată brută în prețuri curente). De observat însă că după 1933 producția grupei A începe să crească pe când cea a grupei B să scadă.

c) Sub raport dinamic producția celor 2 grupe de industrii prelucrătoare calculată în prețuri constante a evoluat astfel: între 1926-1938 gr. A - a crescut cu peste 77% pe când gr. B cu numai 47%, în primul caz ritmul fiind de 4,8% în cel de-al doilea 3,2%. Calculat în prețuri curente dinamicile sunt inverse. Explicația se află în nivelul evoluției diferite a prețurilor celor două grupe de producții industriale.

d) Aceste tendințe își găsesc reflectarea în schimbarea structurii importurilor. Dacă între 1921-1924 materiile prime și semifabricate dețineau în total importuri o pondere de 4,5%, iar produsele finite de 86%, între 1934-1938 primele se înscriu în valori de 16%, iar celelalte în valori de 78%.

e) Dar mai ales ele își găsesc reflectarea

în mărirea ponderii producției industriei autohtone în totalul consumului intern (producție autohtonă + import). În 1927 valoarea ponderii respective era de 64%, pe când în 1938 era de 78,6% (în 1935 era de 81%).

f) S-a calculat de asemenea că în 1937 se acoperea din consumul intern de către industria autohtonă cu între 80 și 98,6% din articolele metalice prelucrate, și cu între 96-94,2% din necesitățile de fontă, oțel și laminate. Să notăm că asemenea produse erau creații noi ale producției autohtone interbelice și egalau produsele similare din occident.

g) Cu toate acestea un perspicace analist ca V.N.Madgearu a putut face o constatare ⁸⁾, la prima vedere contrariantă. Și anume că procesul de industrializare, sub flamura protecționismului interbelic, n-ar fi contribuit substanțial la creșterea nivelului consumului intern, procesul vizat desfășurându-se în genere pe calea substituirii importurilor. Dăr în cazul de față în discuție nu era modelul adoptat de o țară sau alta, ci de faptul că industrializarea oriunde are loc duce la creșterea productivității muncii sociale în țara respectivă ceea ce facilitează micșorarea și apoi lichidarea decalajelor între națiuni, ceea ce în final se soldează cu creșterea consumului intern.

Mai explicit era sub acest aspect M.Manoilescu care în polemică celebră cu prof. Gh.Tască arăta ⁹⁾: d-l Tască nu pricepe un lucru: cum se face că o lamă produsă la Paris mă costă 1/2 sac de grâu, iar aceeași lamă produsă de fabricantul francez în România mă costă 2 saci de grâu și conform teoriei protecționiste românul trăiește mai bine. La care răspunsul era că în cel de-al doilea caz nici un bob de grâu nu iese din țară, pe când în primul caz iese 1/2 de sac.

Dl. Tască, obsedat de teoria costurilor comparative nu a putut observa însă că M.Manoilescu în raționamentul său omitea să explice ce face fabricantul francez în România cu cei 2 saci de grâu: îi mănâncă el și familia lui aici, sau valoarea

lor o reinvestește tot în România.

h) Hibe procesului pomenit la noi în țară, căci au fost și dintr-astea, le-au detectat numeroși cercetători. Între aceste hibe de reținut:

Pe de o parte nivelul scăzut de folosire a capacităților industriale existente. Iată valoarea coeficientului înregistrat în următoarele ramuri industriale, între anii 1929-1938 ¹⁰⁾.

Industria textilă: lână = 42%; bumbac = 56%;

Industria pielăriei: tăbăcării 61%; confecții = 47%

Industria hârtiei: Hârtie - 63%; celuloză = 67%

Industria lemnului și cherestelei = 38%.

Pe de altă parte, nivelul foarte înalt al ratei profiturilor ¹¹⁾.

Potrivit unor calcule "moderate", în 1938 rentabilitatea în industria alimentară era de 28,6%, industria textilă de 17,6%, industria pielăriei de 15,8%, industria hârtiei de 17,8%, industria metalurgică de 19,2%, industria chimică (inclusiv rafinăriile) de 22%, industria lemnului de 13% și în industria materialelor de construcții de 26,1%.

V.N.Madgearu, între explicațiile date ¹²⁾, fixa atenția cititorilor asupra mai multor fenomene și procese.

Două însă merită să le pomenim aici.

a) Haosul și lipsa de investiții și

b) Transferul enorm de valori în străinătate.

El semnala astfel faptul că politica protecționistă românească interbelică a lăsat în afara prevederilor ei un câmp de acțiune deosebit de important pentru economia națională și pe care "liber schimbiștii" l-au folosit la cote maxime în interesele lor și în paguba țării.

Potrivit unor înregistrări efectuate de BNR (în 1941/42) numai transferurile în străinătate de "dividende și dobânzi" ¹³⁾ între 1922-1941 se ridicau la o sumă totală

de aproape 118 miliarde lei (prețuri 1938). Ele reprezentând, după evaluările noastre personale, peste 67% din nivelul atins de venitul național total al României în 1938.

Nu mai puțin expresive ni se par și datele din următorul tabel ¹⁴⁾.

Ponderea transferurilor de "dividende și dobânzi" în totalul exporturilor românești între 1922-1939

Calculat în prețuri curente

Anii	Pondere (în %)	Anii	Pondere (în %)
1922	35,0	1931	29,3
1923	30,5	1932	56,3
1924	16,9	1933	27,5
1925	16,5	1934	25,5
1926	13,1	1935	28,6
1927	23,1	1936	33,2
1928	16,3	1937	15,8
1929	28,3	1938	61,4
1930	42,1	1939	46,6

Reiese că în cei 18 ani, la care se referă datele, transferurile menționate în medie anuală erau egale cu peste 30% din valoarea exporturilor țării. În unii ani aceste sume erau cu mult mai mari, ca de

exemplu în 1938 (61,4%), în 1932 (56,3%) etc.

Ași dori să-mi închei comunicarea cu concluzia pe care marele economist român, adesea citat aici, V.N.Madgearu o formula în finalul opusului lui de căpătâi "Evoluția economiei românești după războiul mondial". "Fără a-și asigura o creștere continuă a acumulării de capital, economia națională a unui popor nu poate reprezenta o temelie sigură pentru clădirea unui stat național". Și în continuare: "Odată ce este stabilit că pe drumul economiei capitaliste liberale, deformată printr-un intervenționism de stat haotic, spasmodic și expus tuturor influențelor, economia românească n-a izbutit să acumuleze capitaluri productive românești, nu rămân deschise decât două drumuri: drumul economiei capitaliste liberale pure sau economia organizată controlată de stat. Cei dântâi - în lumina experienței lumii întregi - apare utopic, cel de-al doilea care se desprinde din condițiile de viață ale țării și din necesitatea de a construi fundamente puternice clădirii statului național-românesc, departe de a fi privit ca un pământ al făgăduinței, apare ca un imperativ național" ¹⁵⁾.

1. Text, revăzut pentru publicare, al comunicării cu același titlu ținute în ziua de 22 iunie 1993, la Academia Română, în cadrul dezbaterii științifice, cu tema: *Protecționism și liber schimbism în economia României antebelice*"

2. Datele care urmează, în acest paragraf le-am extras din lucrarea "Economia României în context european - 1938" elaborată în cadrul I.E.N. și aflată la editură.

3. M.Manoliescu, *Politiica producției naționale*. București, 1923

4. M.Manoliescu, *Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional*, București, 1986, vezi și "Arhiva pentru știință și reformă socială" an. IX. N.3, p. 1930

5. Vezi "Enciclopedia României", vol. III și IV

6. Surse folosite: "Enciclopedia României" vol. III și IV; V.N.Madgearu "Evoluția economiei românești după războiul mondial. București (f.a.), "Revista română de economie" Nr. 1 pe 1991

7. "Industria din România interbelică" București 1991

8. V.N.Madgearu, op. cit.

9. "Arhiva pentru știință și reformă socială" an. IX. Nr. 1-3

10. După "Industria din România interbelică" București 1991

11. Ibidem

12. V.N.Madgearu, op. cit.

13. Datele au fost extrase din Arhiva B.N.R. și publicate de C.Bogdan și A.Platon în lucrarea lor "Capitalul străin în Societățile Anonime din România în perioada interbelică", București 1981

14. Datele referitoare la mărimile absolute ale exporturilor românești după "Anuarul statistic al României 1939/1940", cele privitoare la transferuri după C.Bogdan și A.Platon lucrare citată

15. V.N.Madgearu, op. cit.